

Kavramsal Bir Bakış: Radikalleşme Süreç ve Modelleri
A Conceptual Overview: Radicalization Processes and Models

Hasan GÜL*

Başvuru Tarihi: 07.03.2023

Kabul Tarihi: 19.06.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

DAEŞ ve El-Kaide gibi radikal terör örgütlerinin eylem ve faaliyetleri sadece bu sorunla karşılaşan devletler için değil aynı zamanda uluslararası kamuoyu tarafından da çözülmeyi bekleyen ciddi bir sorun alanıdır. Bu bağlamda, radikal örgütlerle mücadele kapsamında radikalleşmenin salt bir güvenlikçi bakış açısının ötesinde kavramsal ve teorik olarak ele alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, insanların radikalleşmesine neden olan koşulların anlaşılması ve bu insanların hangi şartlar altında şiddete evirilen radikalleşme sarmalına girdiğinin ortaya konması önemli bir konudur. Bu çalışmanın amacı radikalleşmenin bir bütün olarak tüm unsur, süreç ve modelleri ile beraber incelenerek bir sonuca varılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Radikalleşme, radikalleşme teorileri, şiddet, ideoloji

Abstract

The attacks and activities of terrorist organizations such as DAESH and Al-Qaeda cause a trouble waiting to be solved not only for the states facing this problem, but also for the international community. In this context, it is thought that it would be beneficial to consider radicalization as conceptually and theoretically, beyond a mere security perspective, within the scope of the fight against radical terrorist organizations. Therefore, it is important to understand the conditions that cause people to become radicalized and to reveal the conditions under which these people enter the spiral of radicalization that turns into violence. The aim of this study is to reach a conclusion by examining radicalization with its all elements, processes, and models.

Keywords: Radicalization, radicalization theories, violence, ideology

* T.C. Cumhurbaşkanlığı, hasan.gul@windowslive.com, ORCID: 0000-0002-3932-9407.

Giriş

Radikalleşme, günümüzün en önemli uluslararası sorunları arasında yer almaktadır. İlk olarak, 11 Eylül saldırısı akabinde bu konu uluslararası kamuoyunun gündemindeki yerini pekiştirmiştir. El-Kaide'nin gerçekleştirdiği 11 Eylül saldırısı sonrasında dini istismar eden radikalleşmeye dayalı terör tehdidi, batı toplumları için en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu durum El-Kaide'nin uluslararası güç dengesinde bir enstrüman olarak kullanılmasının da önünü açmış olup, El-Kaide ve El-Kaide'ye bağlı/iltisaklı yapılanmaların güç kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle, El-Kaide'nin Ortadoğu ve Afrika başta olmak üzere, dünya genelinde radikalleşen taraftarlar bulması terör ve şiddetin bir sarmal halinde büyümesine neden olmuştur. 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve Birleşik Krallık'ın başat rol oynadığı Çokuluslu Koalisyon Kuvvetleri'nin Irak'a yönelik operasyonunda uyguladığı ve ABD tarafından da kabul edilen yanlış politikalar, El-Kaide ve benzeri yapılanmaların alan kazanmasının önünü açmış ve şiddete varan radikalleşmenin de hızla yayılmasına neden olmuştur.

İkinci olarak, Arap Baharı süreci ve sonrasında yaşananlar şiddete varan radikalleşmenin daha görünür bir hale gelmesine neden olmuştur. Arap Baharı ile tetiklenen Suriye'deki iç savaş, çatışma ortamı ve otorite boşluğu ile sonuçlanmıştır. Yaşanan çatışma ortamı dini istismar eden yapılanmalara alan açmış ve bu yapılanmalar mezkûr bölgeye yönelmiştir. Aynı zamanda çatışma bölgesinde elde edilen görece başarılar neticesinde, söz konusu yapılanmalar kendi propagandalarını yayarak liderlik yarışına girmiş ve taraftar kazanmaya başlamıştır.

Üçüncü olarak, DAESH'in sarsıcı eylemleri, terör faaliyetlerini küresel olarak arttırması ve hızla taraftar kazanması nedeniyle, devletler radikalleşme ile mücadelesini daha da yoğunlaştırmıştır. Konu ile ilgilenen akademisyenler, kurum ve kuruluşlar insanların hangi şartlarda ve nasıl radikalleştiklerini anlamaya yönelik araştırmalara hız vermiştir.

Bu bağlamda, bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde radikalleşme kavramı tartışılmış, ikinci bölümde radikalleşmenin temel süreçleri açıklayan Klausen'in dinamik risk değerlendirmesi ile McCauley ve Moskalenko'nun on iki mekanizmalı şiddete varan radikalleşme yaklaşımı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise radikalleşme modellerinden Borum Dizilimi, Wiktorowicz'in Aşırılıkçı Gruplara Katılma Teorisi, Moghaddam'ın Terörizme Uzanan Merdiven Yaklaşımı, New York Polis Departmanı'nın radikalleşme Modeli ve Sageman'ın Dörtlü Yaklaşımı incelenmiştir. Bu doğrultuda, makalenin amacı, radikalleşme

süreçlerini teorik olarak ele almak ve geleneksel radikalleşme modellerine odaklanmaktır. Bu amaçla, bu makalede ele alınan modeller, radikalleşmeyi aşamalı ve doğrusal bir düzlemde değerlendirmektedir. Tartışılan modellerin ortak özelliği, radikalleşmenin bir süreç içerisinde meydana geldiği fikrini savunmasıdır. Radikalleşmeyi süreç olarak ele alan yaklaşımlarda ise tümevarım yöntemini benimseyen çalışmalar tercih edilmiştir.

Radikalleşme Kavramı

Radikalleşme şiddet veya aşırı görüşlere sahip bireyleri veya grupları kapsayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Stephens ve Sieckelinck, 2021, s.2; Güven, 2022). Radikalleşme sürecinde bireyin içinde bulunduğu ekonomik ve psikolojik sorunlar, kendini gerçekleştirme¹ ve bir gruba ait olma ihtiyaçları, aile içi şiddetten kaynaklanan sorunlar, ailevi problemler gibi birçok etkenin rol oynadığını, teslim olan ve yakalanan örgüt mensuplarının ifadelerinden anlaşılmaktadır (Çelik, 2015, s. 105). Bu süreç içerisinde bireyler bir ideoloji ve inanç sistemiyle karşılaşmaktadır. Bu karşılaşma bireylerin itidalden ayrılarak aşırı görüşlere meyiletmesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte, bazı radikal görüşlere sahip bireyler terörizmi teşvik edebilir, terörizmi destekleyebilir veya terörizmin oluşması için uygun zemini oluşturabilir. Ayrıca, radikal olgusunun mevcut otoriteyi reddetmek anlamını içermesi bu itirazın şiddet kullanılarak ortaya çıkacağı anlamına gelmemektedir (Barlett ve Miller, 2012, s.2). Dolayısıyla, terörizme evrilebilen radikalleşme ve radikalleşme süreçleri hem bir güvenlik tehdidi hem de sosyal bütünlüğü ve uyumu bozan sorun alanı olarak değerlendirilmektedir.

Radikalleşmenin, şiddet içeren eylemlerin yanında geleneksel olmayan düşünceleri de kapsayan geniş bir anlama sahip olduğu gerçeğinin unutulmaması gerekmektedir. Buna rağmen, tarihsel olarak özellikle Avrupa’da politik aşırıçılık anlamında sıklıkla kullanılmış olmasına rağmen, son yıllarda kavram sadece “cihatçılık” (jihadism) ve dini aşırılık anlamına indirgenmiştir. Bu bağlamda, Roy’un (2016) “İslam’ın Radikalleşmesi” yerine tercih ettiği “Radikalleşmenin İslamlaşması” şeklindeki ifadesi, kavramın dönüşümüne güzel bir örnek

---

¹ Kendini gerçekleştirme kavramı Amerikalı psikolog Abraham Maslow tarafından 1943 yılında ortaya atılmış ve sonrasında geliştirilmiş insan psikolojisi teorisi olan “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” piramidinin en tepesinde yer almaktadır. Hümanist psikolojik yaklaşımda orijinali “Self-Actualization” şeklindedir. Kişinin potansiyelini ve becerileri tam olarak fark etmesi, bunları en üst düzeyde gerçekleştirmesi, hayatı tam olarak yaşaması, hayattan zevk alması şeklinde tanımlanmaktadır. Maslow’a göre kendini gerçekleştirme, fizyolojik gereksinimler, güvenlik, sevgi, birlikte olma ve öz-değer karşılandıktan sonra yer alır.

teşkil etmektedir. Ayrıca, dinlerin yanlış ve radikal yorumları “*bireyi veya bireyselliği ortadan kaldıran, onu kendi içinde sıkı bir bütünleştiricilik işlevi ile saran ve dışardakileri öteki, tamamen muhalefet ve yok edilmesi gereken şeyler*” olarak gösterebilmektedir (Çelik, 2015, s.103).

Radikalleşme kavramı ile ilgili süregelen tartışmalar akademik mecralarda veya devletler nezdinde kabul görmüş ortak bir tanıma sahip olunmasını engellemiştir. Dolayısıyla, bu kavramın anlaşılabilmesi amacıyla öne çıkan özelliklerinin ve unsurlarının incelenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Avrupa Komisyonu’nca 2006 yılında oluşturulan “Şiddet İçeren Radikalleşme Uzmanlar Grubu” (The Expert Group on Violent Radicalisation) tarafından terörizm özelinde radikalleşme, “*bağlama göre şekillenen bir olgu*” olarak nitelendirilmiştir. İdeolojik ve psikolojik dürtülerin yanında küresel, sosyolojik ve politik dürtülerin radikalleşme süreçlerini etkilediği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, şiddet içeren radikalleşme işlevsel olarak “*kendini terörizm ile ortaya koyan aşırılığın sosyalleştirilmesi*” şeklinde tanımlanmıştır (Kurum ve Avcı, 2018, s.50).

Görüldüğü üzere, radikalleşmenin üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanım olmasa da bu kavramın tarif edilmesinde öne çıkan ilişkili kavramların olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum devletlerin radikalleşmeyi ele alışlarına da yansımıştır. Dolayısıyla, radikalleşme kavramı birçok devlette kurumsal olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bazı devletlerin, ilgili güvenlik ve istihbarat kurumlarınca yapılan tanımlamalara göre radikalleşme:

- ABD İç Güvenlik Departmanı (US Department of Homeland Security [DHS])’na göre:
“Sosyal değişim yaratmak için şiddet kullanma, şiddet kullanmayı destekleme veya kolaylaştırmayı da içine alan aşırı uç inanç sistemini hayata geçirme süreci”
- Danimarka Güvenlik ve İstihbarat Servisi (Danish Security and Intelligence Service [PET])’ne göre:
“Bir kişinin özel politik/ideolojik amaçlarına ulaşmak için terörizm dahil demokratik olmayan yöntemleri veya şiddet araçlarını artan bir şekilde kullanma süreci”,
- Hollanda Genel İstihbarat ve Güvenlik Servisi (The Netherlands General Intelligence and Security Service (Algemene Inlichtingen-en Veiligheidsdienst [AIVD])’ne göre:

“Mevcut demokratik yasal düzene tehlike oluşturacak şekilde demokratik yasal düzenin fonksiyonlarına zarar verecek demokratik olmayan metotları kullanarak toplumda kapsamlı değişiklikler (aktif olarak) gerçekleştirme ve/veya bunu destekleme”,

- İsveç Güvenlik Servisi (Swedish Security Service [Säpo])’ne göre:
“Toplumda radikal değişikliği öngören ideolojik veya dini aktivizm süreci ve politik amaçlara ulaşmak için bir kişi veya grubun şiddeti kullanması, desteklemesi veya savunma süreci”, olarak tanımlanmıştır (Schmid, 2013, s.12).

Yapılan tanımlamalarda radikalleşmenin şiddet, ideoloji ve terörizm kavramlarıyla ilişkilendirilerek tarif edildiği ortaya çıkmaktadır. Öte yandan yapılan radikalleşme tanımlamalarında ortak unsurun şiddet olarak öne çıkması, radikalleşmeyi terörizm ile özdeşleştirilme yanılığı ile sonuçlanmaktadır.

Radikalleşmenin doğrudan terörizm ile ilişkilendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Bu bağlamda Borum (2011), radikal inanışların terörizm ile sonuçlanması riskinin genellemesinin yapılmasını doğru bulmamaktadır. Radikal fikirlere sahip insanların çoğu kendilerini terörizm ile özdeşleştirmemektedir. Horhan’a (2009) göre radikalleşmenin terörizme neden olduğu fikri günümüzün en canlı mitlerinden birisidir. Radikal fikirlere sahip insanların doğrudan şiddet ile ilişkilendirilmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte, şiddete varan radikalleşmenin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, radikalleşmenin temel düzeyde hangi aşamalar neticesinde meydana bir süreç olduğu da incelenmelidir.

Radikalleşme Süreçleri

Horgan’a (2009) göre radikalleşme siyasal veya dini aşırıcılığa evrilen sosyal, psikolojik ve adanmışlık içeren bir süreçtir. Şiddete varan radikalleşmeye neden olan tek tip bir yaklaşım yerine terörizme varan radikalleşmede bireylerin yaşamış oldukları fikri süreçler etkili olmaktadır. Bu süreçler sonucunda terörizme varan radikalleşme ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kişilerin davranışlarında kontrol sahibi olduğu düşünülen rasyonel seçim yaklaşımının üzerinde durulmasında fayda görülmektedir.

Rasyonel seçim yaklaşımının temel savı bireylerin davranışlarındaki değişikliklerde belirleyici olan unsurun seçmiş oldukları davranışın sonuçlarının etkisini göz önünde bulundurarak izah etmesine dayanmaktadır. Rasyonel kavramının seçilmesindeki kasıt, teröristlerin sadece terörist

faaliyetleri birçok alternatif arasından taktik seviyede bir muhasebede bulunarak amaçlarına ulaşmak için bilinçli bir seçim yapmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Merari'ye göre terörizm, gerilla hareketleri, kitlesel eylemler veya bunların herhangi bir kombinasyonunun temelinde yatan gerçeklik, nesnel durumların muhakeme edilerek bir sonuca varılması neticesinde meydana gelmektedir (aktaran Bartlett ve Miller, 2012, s.12). Dolayısıyla, şiddete varan radikalleşmenin belli bir amaç çerçevesinde bilinçli bir tercih neticesinde meydana geldiği düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle, radikalleşmenin temel süreçlerinin ele alınarak incelenmesinin de bir zaruriyet olduğu değerlendirilmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1'de bireylerin radikalleşme süreçleri yer almaktadır (Klausen aktaran Hung, Jayasumana, Bandara, 2018, s.65).

Tablo-1 Radikalleşme Süreçleri

Aşamalar:	Radikalleşme öncesi dönem	1.Aşama: Uzaklaşma	2.Aşama: Angaje olma ve eğitim	3.Aşama: Şiddet eylemlerinin planlanması ve uygulanması
Tanım:	Bilişsel açılımın başladığını gösterir, araştırma davranışı sergiler.	Önceki hayatından uzaklaşır. Örn. Çevrimiçi aşırılıkçı akranlarıyla fazla geçirmek vb.	Kendisi gibi düşünen bireylerden oluşan akran grubuna daha yakın olmak için evden ayrılır.	Şiddet eylemi girişiminde bulunur veya gerçekleştirir ya da yurtdışında bir terör örgütüne katılır veya katılmaya çalışır.
Bu süreçte şunlar yaşanabilir:	Dünyada olup bitenler konusunda hayal kırıklığı yaşadığına dair ya da dini veya siyasi yetkililere karşı memnuniyetsizlik duyduğuna dair ifadeler kullanır.	Yol gösterici yeni liderlere yakın olmak için aktif olarak çaba gösterir, çevrimiçi davaya katılır veya diğer insanlara yönelik	İdeolojisinin öngördüğü şekilde 'yaşayabilmek' amacıyla bir örgüte veya şebekeye katılmak üzere	Bir başkasının ideoloji adına şiddet eylemi gerçekleştirmesine aktif olarak destek sağlar. Online ortamda veya gerçek hayatta tehditler savurur ya

	<p>Kişisel olaylar karşısında kişisel kriz yaşadığını gösterir davranış biçimi sergiler. Örn. Aile krizi, uyuşturucu bağımlılığı ya da tutuklanma vb. İster çevrimiçi ister gerçek yaşamda olsun kendi yerleşik sosyal çevresi dışındaki ortamlarda yol gösterici yeni liderlerden bilgi arayışına girer.</p>	<p>dini propaganda yapar. Bir aydınlanma yaşar ya da okulu veya işi bırakmak gibi yaşam tarzıyla ilgili değişiklik yapar. Her zaman gittiği camide tartışma çıkarır ya da öğretmenleri, meslektaşları ve ailesiyle kavgaya tutuşur ya da diğerlerini değiştirmeye ikna etmeye çalışır. Örn. Blog yazmak veya web-sitesi oluşturmak vb.</p>	<p>yurtdışına gitmeye çalışır. Militan topluluğa temelli katılmak istediğini gösterir davranış biçimi sergiler. Örn. Aşırılıkçı topluluk içinden bir eş bulma vb. Yeni ideolojik topluluğuna ve misyonuna bağlı olduğunu göstermenin yollarını aramaya başlar. Örn. Ateşli silah kullanımı ile ilgili uygulamalı eğitim almak veya aşırılıkçı topluluğun misyonu açısından önemli görülen diğer becerileri edinmek vb.</p>	<p>da şiddet eylemi gerçekleştirmesine destek verir nitelikte başka yöntemlere başvurur. Yabancı bir terör örgütüne katılır ya da saldırı düzenlemek üzere fiilen harekete geçer. Örn. Bomba yapmak için gerekli malzemeleri edinmek veya ateşli silah satın almak vb.</p>
--	---	--	--	--

Klausen'in dinamik risk değerlendirme modellemesine göre radikalleşme dört aşamalı bir süreç sonunda meydana gelmektedir (Klausen aktaran Hung, Jayasumana, Bandara, 2018, s.65). Bu süreç içerisinde:

- Bireylerde radikalleşme öncesi dönem ile başlayan bilişsel bir uyanış neticesinde bireysel olarak günlük hayatlarında farklılaşma süreçlerine girilmesi,
- Doğal çevresi ile ilişkilerinde rahatsızlık duymaya başlanması,
- Bireylerin kendi gibi düşünen grup ve topluluklar ile temasa geçmesi,
- Yeni bir yaşam alanına kavuşulması sonrasında sosyolojik, psikolojik ve ideolojik eğitim ve öğreti sürecinin tamamlanmasıyla şiddet sarmalına girilmesi,

görülebilmektedir.

Radikalleşme, söz konusu aşamalarda yaşanabilecek değişiklikler ve farklılaşmalar olarak ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte, bireylerin, grupların ve kitlelerin siyasal bağlamda radikalleşmesine yoğunlaşan ve sınıflandıran çalışmalar da bulunmaktadır. McCauley ve Moskalkenko'ya göre on iki mekanizma, şiddete varan radikalleşmeye neden olmaktadır (2008, s.418). Bireylerin radikalleşmesinde çeşitli faktörler bulunmaktadır (Doğaner ve Yoldaş, 2023, s.56). Bu doğrultuda, bireyler, kişisel husumet nedeniyle ya da kitle iletişim araçları, söylentiler veya diğer kimselerin beyanlarına dayalı olarak aktarılan grupla-özdeş husumetler nedeniyle radikalleşmektedir. Aşağıdaki yer alan Tablo-2'de bireylerin, grupların ve kitlelerin radikalleşmesi ile sonuçlanan mekanizmalar yer almaktadır. Bu tabloda üç farklı düzeyde gerçekleşen 12 farklı mekanizma açıklanmıştır.

Tablo-2 Şiddete uzanan yollar: Bireysel, grup ve kitlesel- toplumsal düzeyde radikalleşme mekanizmaları

Radikalleşme Seviyesi	No.	Mekanizma
Bireysel	1.	Kişisel mağduriyet [Saldırı, işgal, devlet eliyle yapılan haksızlıklar, vb. nedeniyle ortaya çıkan bireysel husumetlerin ve intikam güdüsünün tetiklediği bireysel radikalleşme]
	2.	Siyasi husumet [Siyasi eğilimlere, gelişmelere, vb. tepki olarak ortaya çıkan radikalleşme]
	3.	Radikal bir gruba katılma- Kaygan Zemin [Giderek artan oranda radikal düşünceleri/eylemleri benimseme-Aşamalı radikalleşme]

	4.	Radikal bir gruba katılma- Sevginin Gücü [Arkadaş/ akraba/ yoldaş, vb. türü bağlantıların gruba katılmaya iten güç, gruptan ayrılmaya engel olan bariyer görevi görmesi]
	5.	Aynı düşünce yapısındaki gruplarda çoğunluğa uyulması [Grup üyelerinin, kendileri farklı düşünse bile, çoğunlukça benimsenen fikri kabullenmesi]
Grup	6.	İzolasyon ve tehdit altında karşılıklı bağımlılık geliştirme [Büyük gruptan ayrı kalan alt-grup/hücre mensuplarının hayatta kalmak için birbirine aşırı güven ve bağımlılık geliştirmesi]
	7.	Aynı destek tabanı için rekabet [Hedef kitlenin desteğini kazanabilmek amacıyla aynı kulvardaki rakip gruplarla rekabet içine girme]
	8.	Devletin gücüne meydan okuma- Yoğunlaşma [Yoldaşlarının devlet şiddetine- hapis, ölüm, vb.- maruz kalmasına tanık olan geride kalanların grup bağlılığının artması ve daha fazla radikalleşmesi]
	9.	Grup içi rekabet- İç Kırılmalar [Kişisel/politik farklılıklar nedeniyle ya da statü kazanmak amacıyla yaşanan çatışmaların grup içi bölünmelere sebep olması]
Kitle	10.	Jujitsu politikaları [Grup dışı unsur(lar)la/güç(ler)le yaşanan çatışmaların kitlesel radikalleşmeyi arttırması- Düşmanın güçlü yanını düşmana karşı kullanarak daha çok destekçi kazanmak]
	11.	Nefret [Koşulsuz, mutlak düşmanlık]
	12.	Şehitlik [Dava uğruna hayatından vazgeçme eyleminin yarattığı artçı etkiler (siyasi, sosyal, vb.) ve artan kitlesel radikalleşme]

İlk olarak, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü (1-2-3-4) mekanizmalar ile bireysel seviyede radikalleşme gerçekleşebilmektedir. Bu seviyedeki radikalleşme, bireyin kişisel olarak duygu dünyasını ve hislerini doğrudan etkileyen olumlu veya olumsuz olaylar/olgular neticesinde meydana gelmektedir (Doosje vd., 2016, s.81-82). Dolayısıyla, bu tür radikalleşme seviyelerinde bireyler iyi oluş haline, mutluluğa veya olumsuzluğa sevk eden düşüncelerin ve durumların tetikleyici bir etkiye sahip olduğu değerlendirilmektedir.

İkinci olarak, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci (5-6-7-8) mekanizmalar ile grup seviyesinde radikalleşme gerçekleşmektedir. Bu seviyedeki radikalleşme, kişinin bireysel olarak yaşadıkları olumsuzluk ve iç dünyasındaki kırılmaların temas halinde bulunduğu grupla bir noktada kesişmesi neticesinde görülebilmektedir (Doosje vd., 2016, s.81-82). Bu ilişki ağı içerisinde

bireyin grup tarafından baskılanması ve grubun görüşleri doğrultusunda hareket etmesiyle radikalleşme sürecine girebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, grup tarafından dışlanma, grup içerisindeki rekabet veya grubun meşru güç karşısındaki yenilmişlik algısı da radikalleşmeyi tetikleyebilmektedir.

Son olarak, dokuzuncu, onuncu, on birinci ve on ikinci (9-10-11-12) mekanizmalar ile kitle seviyesinde radikalleşme gerçekleşmektedir. Bu seviyedeki radikalleşme, grup içerisinde yaşanan çatışma, anlaşmazlık ve uyuşmazlık veya dışarıdan müdahaleleri grubun çıkar ve öncelikleri doğrultusunda kullanarak ortaya çıkabilmektedir. Bu seviyede bir radikalleşmenin grubun kendinden daha geniş kitleler ile olumlu veya olumsuz teması veya etkileşimi neticesinde büyük siyasal, toplumsal veya ekonomik sonuçlar doğurabilme ihtimali bulunmaktadır (Doosje vd., 2016, s.81-82).

Bireyler ayrıca, yüz yüze iletişimin olduğu küçük grupların bir parçası olarak da radikalleşebilmektedir. Siyasi gruplar ve toplumsal kitleler, devletlerle ve diğer siyasi gruplarla çatışma içine girmek suretiyle radikalleşebilmektedir. Radikalleşme süreçlerinin temel olarak kendi içerisinde aşama ve katmanlardan meydana geldiği görülmektedir. Bu süreçler bireyden kitlelere kadar farklı aşamalarda cereyan etmektedir. Farklı seviyelerdeki radikalleşme süreçleri de sonuçları ve etki alanları itibariyle değişiklik gösterebilmektedir. Öte yandan bu radikalleşmeyi teorik olarak ele alıp anlamlandırmak için hazırlanmış ve kabul görmüş farklı çalışmalar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda, radikalleşme modelleri başlığı altında öne çıkan modeller incelenmiştir.

Radikalleşme Modelleri

Tarih boyunca radikaller nasıl çeşitlilik arz etmişse radikallerin radikalleşmelerine dair açıklamalar da aynı oranda çeşitlilik göstermiştir. Bununla doğru orantılı olarak, terör örgütü kavramı da değişmiştir. Eskiden terör örgütü dendiğinde akla gelen, yabancı bir ülkeyi hedef alan terör faaliyeti planlayan ikinci ve üçüncü kuşak göçmenleri kapsamaktadır. Bir sonraki bölümde (Tablo 3) ele alınan beş radikalleşme modeli incelendiğinde bu kavramsal değişimin belirgin olduğu görülecektir. Her ne kadar beş modelin beşi de ‘çatışma bölgelerine gitmeden yaşadığı ülke için radikalleşme’ olgusuna uyarlanabilir olsa da aralarından iki tanesi (Borum ve Moghaddam’ın öngördüğü modeller) Batılı olmayan ülkelerdeki durumları çağrıştıran

faktörleri içermektedir. Wiktorowicz, New York Polis Departmanı (NYPD) ve Sageman tarafından tasarlanan diğer üç model ise birçok Batılı devletin karşı karşıya kaldığı çok kültürlülük sorunlarından kaynaklanan faktörleri içermektedir (King ve Taylor, 2011, s.604-608).

Bununla birlikte, Benevento (2021), radikalleşme teorilerini değerlendirmiş ve radikalleşmeyi süreç olarak ele alan araştırmalarda vurgulanmayan iki argümanı öne sürmüştür. Bu argümanlardan ilki, radikalleşmenin her zaman şiddet içeren davranışla sonuçlanmamasıdır. İkincisi, radikalleşmeyi süreç olarak ele alan modellerin sosyo-kültürel, politik ve tarihsel bağlamı dikkate almamasıdır. Bu doğrultuda, bu modeller genellikle Batı dünyasının ve çoğunlukla Müslüman azınlıklar arasında yaşanan şiddet olaylarını temel almaktadır (2021, 1-17). Bu durum radikalleşme süreçlerinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını zorlaştırmaktadır.

Radikalleşmeyi bir süreç olarak değerlendiren teori ve modeller, değişim sürecinin sürekli bir yol izlediğini iddia etmektedirler. Benevento'ya (2021) göre, radikalleşme süreçlerinde insanlar bir durumdan diğerine her zaman sıralı ve doğal bir şekilde değil, içinde buldukları sosyo-kültürel bağlamdan ve bu bağlamdaki yorumlamalarından etkilenerek hareket ederler. Dolayısıyla, bu makalede ele alınan doğrusal ve aşamalı radikalleşme modelleri, sosyo-kültürel, politik, tarihsel ve iktisadi bağlamda, şiddete varan radikalleşme nedenlerinin tam anlamıyla açıklanabilmesini de zorlaştırmaktadır.

Tablo- 3 Radikalleşme modelleri

Yazar	Model	Aşamalar ve Faktörler
Borum 2003	Doğrusal, aşamalı	1 Sosyal ve ekonomik yoksunluk 2 Eşitsizlik ve küskünlük 3 Suçlama ve atfetme 4 Belli bir kalıba sokma ve düşmanın şeytanlaştırılması
Wiktorowicz 2004	Doğrusal ve yeni gelişen	1 Bilişsel açılım 2 Dini arayış 3 Çerçeveye uygun hareket etme 4 Sosyalleşme

Moghaddam 2005-2006	Doğrusal ve aşamalı	1 Fiziksel şartların psikolojik yorumu 2 Adaletsiz muameleye karşı koyma seçenekleri 3 Saldırganlığın başka alana yönlendirilmesi 4 Manevi/Ahlaki etkileşim 5 Kategorik düşünme sisteminin somutlaşması 6 Terör eylemi
NYPD (Silbert & Bhatt) 2007	Doğrusal	1 Radikalleşme öncesi 2 Kendine kimlik oluşturma 3 İdeolojik beyin yıkama 4 Cihatçıya dönüşme
Sageman 2008	Doğrusal olmayan, yeni gelişen	1 Manevi öfke hissi 2 Dünyayı yorumlamak için kullanılan çerçeve 3 Kişisel deneyimlerin etkisi 4 İltisak ağları aracılığıyla harekete geçme

Model: Borum Dizilimi

FBI Kanun Uygulama bültenlerinden birinde Borum, bir psikolojik prototip çizmiştir (Borum, 2003, s.7-10). Buna göre, kişi aşamalı olarak, terörizme haklı gerekçeler üreten bir ideolojiyi geliştirmektedir. Model dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan “bu doğru değil” söylemiyle birey, içinde bulunduğu durumdan hoşnut olmadığı sonucuna varmaktadır. İkincisi “bu adil değil” aşamasıdır. Bu aşamada birey mevcut durumunu, diğerlerinin içinde bulunduğu daha cazip durumlarla karşılaştırır ve bu eşitsizliği yanlış/aykırı ve adaletsiz olarak yargılamaktadır. Bazısı kendi grubunun olumsuz şartları nedeniyle belli bir grubu suçlar; bu alt grup artık “bu senin suçun” aşamasına ulaşmıştır. Bir başka dış grubun, olumsuz durumun sorumlusu olarak hedef alınması ile birlikte hedef alınan grup açıktan kötülenir ve canavarlaştırılır. Varılan dördüncü aşamada, söz konusu dış grupla ilgili olumsuz kalıplar (stereotip) oluşturularak bu özellikler tüm grup mensuplarına atfedilir. Adaletsiz olarak algılanan her tür durumun tek sorumlusu olan kötücül bir gruba yönlendirildiği için şiddet de meşrulaştırılmış olmaktadır (King ve Taylor, 2011, s.604).

Öte yandan, John Horgan ve Kurt Braddock (2010) gibi araştırmacılar Borum Dizilimi üzerine eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu eleştirilerin çıkış noktası, genellikle Borum Dizilimi'nin doğrusal ve çok aşamalı bir yaklaşımla radikalleşme sürecini basite indirgemesine odaklanmaktadır. Ayrıca, Borum Dizilimi'nde bireylerin radikalleşmesine etki eden kişisel faktörlere yeterince yer verilmediği yönünde eleştirilerin yanı sıra, bu modelin bilimsel temelinin de zayıf olduğu yönünde eleştiriler de bulunmaktadır (Silke, Frumkin ve Morrison, 2023, s.1-20).

Model: Wiktorowicz'in Aşırılıkçı Gruplara Katılma Teorisi

Wiktorowicz, Al-Muhajiroun hareketi mensupları üzerinde etnik kökene dayalı olarak yapılan bir vaka çalışmasından hareketle spesifik bir radikalleşme rotası çizmektedir. Birleřik Krallık'ta yerleşik Al-Muhajiroun, dünya genelinde İslami devrimi savunan, sınır ařan bir örgüttür ve İngiltere dahil Müslümanların yaşadığı tüm coğrafyalarda İslam devleti kurmak amacıyla askeri darbelerden faydalanmayı öngören resmi yaklaşımıyla tanınmaktadır (Connor, 2005, s.120-123). Wiktorowicz, kendi tanımında, "radikalleşme" terimini hiçbir zaman kullanmaz; bunun yerine, bir kimsenin İslami aşırılık yanlısı bir gruba katılmasına yol ačan dört süreçten bahseder. Bu dört süreç bilişsel açılım, dini arayış, genel çerçeveye uygun hareket etme ve sosyalleşme olarak adlandırılmıştır (2004, s.1).

Birinci sırada yer alan "bilişsel açılım" çoğunlukla yaşanan kişisel bir kriz sonucu deneyimlenmektedir; buna göre kişi, kriz öncesinde muhtemelen dikkate almayacağı fikirlere kriz nedeniyle daha açık hale gelmektedir. Bu kriz, kişinin hayatının herhangi bir alanında yaşanan olaylarca tetiklenebilir. Örneğin işini kaybetmek, ayrımcılığa uğramak, bir alanda mağdur olmak bu tür krizler arasında yer alabilmektedir. Wiktorowicz'e göre, krizin İslami aşırılık yanlısı bir gruba mensup bir kimse ile yapılan konuşmalar ile de hızlanması mümkündür (2004, s.7-8).

İkinci sırada yer alan "dini arayış", kişinin birinci aşamada filizlenen yeni fikirleri kabullenmeye açık oluş hali olarak artık dine yönelmesidir. Bu dini arayış ve yeni fikirlere açık oluş hali kişiyi, İslami aşırılıkçı gruplarca savunulan dünya görüşlerini dikkate almaya müsait hale getirmektedir (Wiktorowicz, 2004, s.8). Bu dünya görüşünü tartışıp inceleyen şahıs üçüncü aşamaya ulaşmaktadır. Bu aşama "çerçeveye uygun hareket etme" olarak sınıflandırılmaktadır.

Buna göre şahıs, grubun dünya görüşünün kendisiyle örtüştüğünü düşünür. Bunun yaşanabilmesi için radikalleşen şahsın, radikal İslami dünya görüşünü savunan kişilerin dini uzmanlığına belli oranda saygı/itaat gösteriyor olması gerekmektedir (King ve Taylor, 2011, s.605).

Son aşama olan “sosyalleşme ve katılım” aşamasında kişi gruba resmen katılır, ideolojisini kabul eder ve grup kimliğini benimsemektedir. İdeoloji ve grup kimliği, hareketin diğer mensuplarıyla yaşanan etkileşimler üzerinden sürdürülür, eşzamanlı olarak ana akım toplumdaki uzaklaşır. Bu aşamada grup ideolojisi artık içselleşmiştir ve bireyin kimliği yeniden düzenlenip oluşturulmuştur. Yüz yüze etkileşimler daha etkili olsa da sosyalleşme internet (örn. Özel sohbet odaları) üzerinden de gerçekleşebilmektedir (King ve Taylor, 2011, s.604-606).

Bunun yanı sıra, literatüre bakıldığında, Wiktorowicz’in kurgulamış olduğu radikalleşme modeli, İslam dinini temel alan bir radikalleşme teorisine odaklanması açısından eleştirilmektedir (Schmidt, 2013, s.22-35). Dolayısıyla, Wiktorowicz’in, Aşırılıkçı Gruplara Katılma Teorisi’nde radikalleşmeyi sadece İslam dini ile özdeşleştirerek izah etmeye çalışması ve bu doğrultuda radikalleşmenin ideolojik ve seküler boyutlarını ihmal etmesi de ayrıca eleştirilmektedir.

Model: Moghaddam’ın Terörizme Uzanan Merdiven Yaklaşımı

Moghaddam radikalleşme sürecini tanımlamak için merdiven benzetmesini kullanmaktadır. Merdivenin altı aşamasının ya da basamağının her birinde, spesifik faktörler bireyi daha fazla radikalleştirme potansiyeli taşımaktadır (2005, s.161-162). Bu çerçevede, Moghaddam’ın modeli bir karar şemasına benzetilebilir. Bireyin her bir aşamada karşılaştığı faktörlere verdiği tepkiler bireyi bir sonraki aşamaya taşıyabilir veya taşıyamaz. Bu süreç sonunda birey terörü meşrulaştırabilmektedir (King ve Taylor, 2011, s.606).

Merdivenin en alt basamağında Moghaddam, radikalleşmeye uzanan yolda karşılaşılan ilk faktör olarak yoksunluk hissine işaret etmektedir. Her zaman nesnel şartlara bağlı olmasa da bu hisler, gruplar arası durumların öznel bir şekilde yorumlanması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kendi grubunu diğer gruplarla kıyaslayan ve kendi grubunun görece yoksun olduğu algısına kapılan şahısların merdivenin bir üst basamağına çıkması olasıdır (2005, s.162).

Gruba dayalı yoksunluk hissi yaşayan kişiler gruplarının statüsünü iyileştirmeye güdülenmektedir. Adaletsiz muamele olarak algıladıkları durumla mücadele etmeyi seçen alt-grup böylece, kendisini Moghaddam'ın merdiveninin ilk basamağında bulmaktadır. Bu aşamada kişilerin kendi gruplarının düşük statüsü konusunda atmaya karar verdikleri adımı etkileyen iki toplumsal faktör bulunmaktadır. Bu faktörler toplumsal hareketlilik ve usul adaletidir (2005, s.163).

Toplumsal hiyerarşiyi yukarı taşımaya yarayan meşru imkanların olduğu durumlarda kişilerin radikal eyleme başvurma olasılığı daha düşük olmaktadır. Ayrıca, liberal demokrasilerde olduğu gibi karar alma mekanizmasının adil olduğunun düşünüldüğü durumlarda (karar alma sürecine katılım imkânı) radikal eylemlere yönelme ihtimali azalmaktadır. Olumsuz statülerini düzeltebilmeleri için toplumsal hareketliliğin veya usul adaletinin olmadığı hallerde duyulan hoşnutsuzluk insanları bir sonraki basamağa yöneltecektir (Moghaddam, 2005, s.163-164).

İkinci basamakta, hoşnutsuzluğun yönlendirileceği bir hedef belirlenmektedir. Burada, adaletsizliğe neden olan asıl sebepler üzerinde durmak yerine saldırgan tutumun odak noktasına başka bir hedef konulmaktadır. Batı, özellikle de ABD, grubun yaşadığı yoksunluğun sorumlusu olarak suçlanmaktadır. Saldırganlıklarının odak noktasını değiştirerek başka hedeflere yöneltmiş olan kimileri adaletsizlikle mücadele etmek için radikal seçenekleri değerlendirmeye başlayabilmektedir (Moghaddam, 2005, s.164). Bu kişiler merdivenin üçüncü basamağına çıkmış olur. Bu noktaya kadar gelmiş olan kişiler genellikle genç erkekler olmaktadır; bunlar, kendileriyle aynı kafa yapısına sahip diğerleriyle birlikte, terörizme haklı gerekçeler bulmaya başlamaktadır. Birlikte, küskünlüklerini paylaşarak bağ kurma ihtiyaçlarını karşılayan bu kişiler birbirini de radikalleştirir ve bu şekilde grup yavaş yavaş diğerlerinden ayrılarak yalnızlaşır. Bu aşamadaki kişiler kendileri ile dış düşmanlar arasındaki farkları olabildiğince büyütürler. Bu farklılaştırma, onların insana özgü kısıtlayıcı mekanizmaları, yani türlerin birbirini öldürmesini sınırlandırmak amacıyla kuşaktan kuşağa aktarılan evrimsel engel mekanizmasını, bir kenara bırakmalarına imkân tanımaktadır (Moghaddam, 2005, s.165).

Radikalleşme yolunda ilerlemeye devam edenler dördüncü basamağına ulaşmıştır; bu noktada bir terör örgütüne resmen katılım gerçekleşir. Bu grupta, keskin çizgilerle belirlenmiş koşulsuz düşünme vardır; “biz-onlar”, “iyi-kötü” zihin yapısı pekişir. Bu aşamada birey, terör grubu içinde para toplama sorumlusu, eleman angaje sorumlusu, bomba yapımı sorumlusu gibi spesifik bir rol üstlenir (Moghaddam, 2005, s.165-166). Beşinci ve son basamağına ulaşanlar terör

eylemi düzenlemeye istekli olanlardır. Bu son aşamada, uyum gösterme ve itaat, uygulayacağı şiddetin yolunu açan psikolojik motivasyonlardır (Moghaddam, 2005, s.166).

Öte yandan, Moghaddam'ın geliştirdiği terörizme uzanan merdiven modeli, Beelmann (2020) tarafından verilerin doğruluğu açısından eleştirilmiştir. Beelmann'a göre, modelin doğruluğunun ispatlanmasına yönelik yapılan ampirik çalışmalardaki değerlendirmeler, bu modeldeki radikalleşmeye yol açan bireysel etkenler için güçlü kanıtlar olsa da radikalleşme aşamaları arasındaki geçişleri doğrulayan hiçbir kanıt bulunmamaktadır (2020, s.3-5).

Model: New York Polis Departmanı'nın Radikalleşme Modeli

New York Polis Departmanı (NYPD) İstihbarat Birimi kıdemli istihbarat analistleri Silber ve Bhatt, dört aşamalı bir radikalleşme modeli öngörmektedir. Modellerini geliştirmek amacıyla Silber ve Bhatt, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da yaşadığı ülkede radikalleşmiş teröristlere dair beş dikkat çekici vakayı incelemiştir. Bu model daha sonra, Amerika'da yetişmiş şahısların dahil olduğu üç terör vakası ile New York'ta yerleşik aşırıcılıklardan oluşan iki gruba uygulanmıştır. Silber ve Bhatt vakaların tamamında, dört aşamanın dördünün de gözlemlendiği tutarlı bir radikalleşme yörüngesine bağlı kalındığını rapor etmiştir (2007, s.5-13).

Bu modelin önerdiği ilk aşama “radikalleşme öncesinde” kişinin radikalleşme sürecine girmeden önceki dünyasına atıfta bulunmaktadır. Radikalleşme riskiyle karşı karşıya olanlara dair belli bir psikolojik profil olmamasına karşın Silber ve Bhatt birkaç ortak özelliğe işaret etmektedir. Radikalleşmiş şahıslar, erkek egemen toplumlarda orta sınıfa mensup ailelerden gelen genç müslüman erkeklerden çıkmaktadır. Bunlar, çoğunlukla eğitim görmüş, ikinci veya üçüncü kuşak göçmen olan veya yakın tarihte din değiştiren ve büyük olasılıkla suç geçmişi bulunmayan kimselerdir. Bu kişiler çoğunlukla radikal olarak görünmeyen, hatta dindar müslüman olarak bile nitelenmeyen kimselerdir (2007, s.22-29).

“Kendine kimlik oluşturma” olarak tanımlanan ikinci aşama, radikalleşmeye yatkın özellikler taşıyanlar için radikalleşme sürecinin başladığı aşamadır. Bu aşamada kilit unsur, kişinin kişisel bir kriz karşısında İslam'a yönelme noktasına gelmesidir. Bu kriz, işini kaybetmek gibi spesifik bir olay olabileceği gibi ayrımcılığa uğramak ya da kimlik krizi yaşamak gibi süregelen bir durumun sonucu da olabilir. Kriz, kişinin daha önce sahip olduğu inançlarını sorgulamasına sebep olur ve krizin yönetilmesi amacıyla İslam'a başvurulur. Dinin keşfedilmesi sürecinde

kaçınılmaz bir şekilde, internette kolayca erişilebilir halde bulunan ve Batının müslüman topraklarda uyguladığı şiddete dair medyada çıkan haberlerle şişirilen İslam'ın radikal yorumlarına (Militan Selefî ideoloji gibi) maruz kalmaktadır. Yeni bir kimlik oluşturulurken kişi kendisi gibi düşünen başkalarını aramaya başlar ve diğerleriyle bir araya geldiğinde, grup daha dindar ve daha aşırılıkçı bir hale gelmektedir (Silber ve Bhatt, 2007, s.30-35).

Üçüncü aşama olan “ideolojik beyin yıkama” aşamasında kişi “Militan” “Selefî” dünya görüşünü bütünüyle kabul eder ve İslami olmayan her şeye karşı uygulanacak şiddete göz yummaktadır. Giderek artan dindarlıkları siyasi bir çizgiye kayar ve yaşanan tüm olaylar Batı'nın İslam'a karşı yürüttüğü savaşın birer kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Bu düşünceden hareketle kişi, kendi kişisel çıkarlarına hizmet eden bireysel amaçlarından uzaklaşarak bireysel olmayan amaçlara yoğunlaşır ve odak noktasına Müslümanların korunması veya intikamlarının alınması hedeflerini yerleştirmektedir. Bu aşamadaki kişiler çoğunlukla camiye gitmeyi bırakır ve aynı kafa yapısındaki şahıslarla birlikte radikal gündemleri olan özel görüşmeler yapmaktadır (Silber ve Bhatt, 2007, s.36-42).

Son aşama olan “militana dönüşme” noktasına ulaşıldığında kişiler kendilerini “kutsal savaşçı ya da mücahit” ilan ederek kendilerini “şiddete dayalı cihada” adanmaktadır. Bu kişiler yurtdışındaki eğitim kamplarında paramiliter eğitim alma arayışına girmektedir. Ya da radikalleşmiş gruplar, bizzat ülke içinde eğitim faaliyetleri organize edebilmektedir. Son olarak, bir terör saldırısı planlanır ve gruplar, muhtemel hedefler, tarih, zaman, saldırı yöntemi gibi uygulamaya yönelik konuları görüşmek üzere gizlice bir araya gelmektedir. Grup üyeleri her birinin üstleneceği rolleri belirler, muhtemel hedeflere ilişkin keşif yapar ve malzeme temin eder (Silber ve Bhatt, 2007, s. 43-53).

Alanyazın incelendiğinde, Silber ve Bhatt'ın NYPD adına geliştirdiği radikalleşme modeline getirilen eleştirilerin odağı, NYPD Radikalleşme Modelinin genellikle ABD'de yaşayan Müslüman azınlıklar üzerinden radikalleşmeyi ele almasının genel durumu yansıtmadığı yönündedir. Akbar'a göre bu model etnik ve dini profillemeye dayalıdır ve söz konusu model ABD'deki Müslüman azınlığa karşı önyargı ile oluşturularak, radikalleşme süreçleri ayrımcılık üzerine inşa edilmiştir (2013, s.830-845).

Model: Sageman'ın Dörtlü Yaklaşımı

Birbiri ardına meydana gelen aşamalardan oluşan diğer modellerin aksine Sageman, radikalleşmenin dört faktörün kendi arasında etkileşime girmesi sonucu oluştuğu fikrini ileri sürmektedir. Bu faktörlerin dördü bilişsel olarak değerlendirilebilecekken dördüncüsü durumsal bir faktördür (2008, s.224-231).

Radikalleşmeye yol açan bilişsel faktörlerden biri manevi öfke hissidir. Bu his, olayları manevi düzlemde yaşanan ihlaller olarak algılamamanın bir sonucudur. Irak'ın işgali karşısında verilen tepkiler buna verilebilecek spesifik bir örnektir. Bu örnekten hareketle istihbarat servisleri bu olayın şiddet yanlısı “İslami aşırılıkçılar/radikalleşme” açısından en temel eleman angaje aracı haline geldiği sonucuna varmıştır. Bir diğer bilişsel faktör ise dünyayı yorumlamak için kullanılan çerçevedir. Çağdaş “İslamcı aşırılıkçılar/radikalleşme” spesifik olarak, “Batının İslam'ı hedef alan bir savaş yürüttüğü” çerçevesini kullanmaktadır.

“Batılı ülkelerin İslam'a karşı koymak amacıyla birleşik bir strateji geliştirmiş olduğu” düşüncesi, güvenlik ve istihbarat servislerince kabul görmüştür ve “tek söylem” olarak nitelendirilmiştir. Sageman'ın dikkat çektiği üçüncü bilişsel faktör ise kişisel deneyimlerin yarattığı etkilerdir. Bu deneyimler, ayrımcılığa uğrama veya işsizlik gibi kişisel manevi ihlallerdir. Bu üç bilişsel faktör kolayca birbirini pekiştirebilmektedir. Kişisel tecrübeler, manevi öfkeye sebep olarak diğer insanların ayrımcılığa uğraması karşısında kişiyi hassaslaştırabilmektedir. Tüm bunlar zincirleme olarak İslam'ı hedef alan, komploya dayalı küresel bir saldırı algısını güçlendirebilmektedir (King ve Taylor, 2011, s.608).

Bu bilişsel faktörlere ek olarak Sageman, aynı düşünce yapısına sahip insanlar arasındaki etkileşimlerin radikalleşmenin oluşması için kritik önem taşıdığını vurgulamaktadır. “İltisak ağları üzerinden harekete geçme” olarak tanımlanan bu son faktör ise kişilerin kendi fikirlerinin ve olaylara dair yorumlarının diğer radikalleşmiş kişilerle birlikte tasdik ve teyit edilmesini içermektedir. Bu dört faktörü anlayabilmek için Sageman'ın ‘El Kaide’den etkilenen terörizm dalgasının hiyerarşik bir örgüt tarafından yönlendirilen tutarlı bir strateji olarak değil sosyal bir hareket olarak değerlendirilmesi gerektiği’ görüşünün göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Harekete geçme eyleminin, fiziksel düzlemde yer alabileceği gibi internet gibi sanal ortamlar üzerinden de gerçekleşebileceği unutulmamalıdır (King ve Taylor, 2011, s.608).

Sageman'ın Dörtlü Yaklaşım Modeline yapılan eleştiriler, söz konusu modelde bireyin radikalleşmesine yol açan ideolojik faktörlerin yeterince ele alınmamasına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Sageman'ın dörtlü yaklaşımında radikalleşmenin ideolojik motivasyonları ve radikal düşüncelerin temeline daha az odaklanıldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Sageman'ın dörtlü yaklaşımı üzerine bir diğer eleştiri ise söz konusu yaklaşımda veriye dayalı değerlendirmelerin sınırlı olmasıdır (Qureshi, 2017, s.373-375).

Sonuç

Radikalleşme kendine has unsurları içerisinde barındıran süreçlerden meydana gelmektedir. Bireylerin ve grupların radikalleşmesinin bilinçli bir tercihle gerçekleştiği düşünülmektedir. Şiddete varan radikalleşmeye neden olan en belirleyici unsurlar arasında bireylerin bilinçli tercihlerinin yer aldığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, radikalleşmede siyasal, toplumsal veya ekonomik yapılara yönelik değişimin gerçekleşmesi etrafında şekillenen fikirler ve fikri kabuller bulunmaktadır.

Öte yandan, radikalleşme kavramının üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Radikalleşme şiddet, ideoloji ve terörizm kavramları ile ilişkilendirilmektedir. Söz konusu yaklaşımlarda radikalleşmenin doğrudan terörizm ile özdeşleştirilmesi doğru değildir. Ayrıca, her radikalleşme sürecinin terörizm sonucu doğurmadığı gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Salt güvenlikçi bir bakış açısıyla yapılan tanımların ise radikalleşme kavramının çok yönlülüğü karşısında eksik kalacağı düşünülmektedir.

Radikalleşmeyi psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal bakış açıları ile ele alan yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar, aynı toplumsal yapı içerisinde bazı bireylerin radikalleşerek şiddete bulaşırken, diğerlerinin radikalleşmemesinin altında yatan temel nedenlerin değerlendirilmesi ve bir sonuca varılmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, tüm radikallerin şiddet yanlısı olduğu varsayımı ciddi bir yanılgıdır. Radikallerin toptancı bir yaklaşımla sınıflandırılması doğru değildir. Her şiddet uygulayanın aynı zamanda radikal olması her radikalın de şiddet veya terör yanlısı olduğu sonucunu doğurmamaktadır.

Radikalleşme, bireylerin, grupların veya toplumların içerisinde bulunmuş oldukları sosyo-ekonomik, politik ve sosyolojik durumlara karşı hissedilen yoksunluk, hoşnutsuzluk, eksiklik,

aidiyet/kopuş, değişim ve dönüşüm isteği ile başlayabilmektedir. Şiddete varan radikalleşme ise değişim ve dönüşüm ile yer edinme isteği, radikalleşme modellerinde öne çıkan etkenler arasında yer almaktadır. Radikalleşmeyi ele alan yaklaşımlarda oluşturulan modellerde radikalleştirme süreçlerinin, doğrusal/doğrusal olmayan, aşamalı, yeni gelişen olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu makalede ele alınan radikalleşme modelleri, radikalleşmeyi genellikle doğrusal bir düzlem içerisinde ele almaktadır. Makalede değinildiği üzere, söz konusu modellere getirilen eleştiriler doğrultusunda, radikalleşme süreçleri belli bir zümre, grup, etnisite veya ön kabuller üzerinden değerlendirilmemelidir. Radikalleşmenin doğrusal ve sıralı süreçler içerisinde gelişeceği ön kabulü ile hareket edilmesi konunun tam anlamıyla kavranması ve açıklanmasını zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda, takip eden çalışmalarda, konunun nicel yöntemler kullanılarak araştırılması, radikalleşme süreç ve modellerinin geliştirilmesine katkıda bulunacağı düşünölmektedir.

Kaynakça

Akbar, A. (2013), "Policing radicalization", UC Irvine Law Review, Vol.3, No.4, s.810-882.

Barlett, J., Miller, C. (2021), "The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization", Terrorism and Political Violence, Vol.24, No.1, s.1-21.

Beelmann, A. (2020), "A Social developmental model of radicalization: A systematic integration of existing theories and empirical research", International Journal of Conflict and Violence, Vol.14, No.1, s.1-14.

Benevento, A. (2021), "The Necessity to Recognize Processes of Radicalization from a Socio-cultural Perspective", Integrative Psychological and Behavioral Science, s.1-17.

Borum, R. (2003), "Understanding the Terrorist Mindset", FBI Law Enforcement Bulletin, s.7-10.

Borum, R. (2011), "Radicalization into Violent Extremism: Review of Social Science Theories", Journal of Strategic Security, Vol.4, No.4, s.7-36.

Çelik, O. (2015), “Dini İstismar Eden Terör Örgütlerinin Radikalleşme Süreçleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.2, Sayı.22, s.99-122.

Connor, K. (2005), “‘İslamism’ in the West? The Life-Span of the AL-Muhajiroun in the United Kingdom”, Journal of Muslim Minority Affairs, Vol.25, No.1, s.117-133.

Doosje, B., Moghaddam, F. M., Kruglanski, A. W., Wolf, A., Mann, L., Feddes, A. F. (2016), “Terrorism, Radicalization and De-radicalization”, Current Opinion in Psychology, Vol.11, s.79-84.

Güven, M. (2022), “Radikalleşme Süreçleri PKK Örneği”, Terrörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi, Vol. 1, No. 1, s. 130-152.

Heywood, A. (2013), “Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş”, (çev. Ahmet Kemal Bayram vd.), Adres Yayınları, Ankara.

Horgan, J. Braddock, K. (2010), “Rehabilitating the terrorist?: Challenges in assessing the effectiveness of de-radicalization programs”, Terrorism and Political Violence, Vol.22, No.2, s. 267-291.

Hung, B. W. K., Jayasumana, A. P., Bandara, V. W. (2018), “Insight: A System to Detect Violent Extremist Radicalization Trajectories in Dynamic Graphs”, Elsevier: Data and Knowledge Engineering, Vol/ No.11, s.52-70.

Knefel, J. (2013), “Everything You’ve Been Told About Radicalization is Wrong”, Vol/No. 6, Rolling Stone Politics.

King, M., Taylor, D. M. (2011), “The Radicalization of Homegrown Jihadists: A Review of Theoretical Models and Social Psychological Evidence”, Terrorism and Political Violence, Vol.23, No.4, s.602-622.

Kurum, M., Avcı, E. (2018), “Radikalizm ve Aşırıçılıktan Terörizme: Siyasal şiddetin Araçsallaştırılması”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt.14, Sayı.28, s.37-90.

McCauley, C. Moskalkenko, S. (2008), “Mechanism of Political Radicalization: Pathways Towards Terrorism”, Terrorism and Political Violence, Vol.20, No.3, s.415-433.

Moghaddam, M. F. (2005), "The Staircase to terrorism: A Psychological Exploration", American Psychologist, Vol.60, No.2, s.161-169.

Sageman, M. (2008), "A Strategy for Fighting International Islamist Terrorists", The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol.618, No.1, s.223-231.

Silber, M. D., Bhatt, A. (2007), "Radicalization in the West: The Homegrown Threat", Network Police Department (NYPD) Intelligence Division.

Patel, F., Koushik, M. (2017), "Countering Violent Extremism", Brennan Center for Justice at NYU School of Law, ABD.

Qureshi, A. (2017), "An epistemic break from "expertise" misunderstanding terrorism by Marc Sageman", Critical Studies on Terrorism, Vol.10, No.2, s.373-375.

Roy, O. (2016), "The Islamization of Radicalism", Rosa Luxemburg Stiftung, <http://www.rosaluxna.org/wp-content/uploads/2016/6Newsletter-oliver-roy-ENG-26-01-16.pdf> (Erişim tarihi: 13.01.2022).

Stephens, W., Sieckelink S. (2021), "Resilience's to Radicalization: Four Key Perspectives", Elsevier: International Journal of Law, Crime and Justice, Vol/No.66, s.1-14.

Schmid, A.P. (2013), "Radicalization, De-Radicalization, Counter-Radicalization: A Conceptual Discussion and Literature Review", The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Research Paper, The Hague, Vol.97, No.1, s. 23-35.

Silke, A., Frumkin, L. A., Morrison, J. F. (2023), "Contemplating a research agenda for terrorism studies", A Research agenda for terrorism studies, s. 1-20.

Wiktorowicz, Q. (2004), "Joining the Cause: Al-Muhajiroun and Radical Islam" paper presented at the Roots of Islamic Radicalism Conference Yale University, s.1-29.

Yoldaş, Y. Doğaner, M. (2023), "DAEŞ Terör Örgütünün Dini İdeolojik Alt Yapısı ve Örgütsel Üyelik Stratejileri", Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, Vol.6, No.1, s. 47-64.